

Державний вищий навчальний заклад
“Карпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Кафедра філософії, соціології та релігієзнавства

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

ОП «Бакалавр»

на тему

«Гуманітарна експертиза культурних цінностей України»

Виконала: студентка IV курсу, групи
ФЛ-41 спеціальності 033 –
Філософія
Стецик С.Я.

Керівник: Кандидат філософських
наук, доцент кафедри філософії,
соціології та релігієзнавства Гнатюк
Я.С.

Рецензент: _____

м. Івано-Франківськ - 2025 р.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні основи гуманітарної експертизи культурних цінностей	5
1.1. Поняття та сутність гуманітарної експертизи	5
1.2. Світовий досвід гуманітарної експертизи та можливості його застосування в Україні	8
1.3. Поняття культурної цінності	12
Розділ 2. Особливості гуманітарної експертизи культурних цінностей в Україні	15
2.1. Основні принципи та критерії оцінки культурних цінностей	15
2.2. Сучасний стан і проблеми гуманітарної експертизи в Україні	18
2.3. Роль гуманітарної експертизи у збереженні культурної спадщини	22
Розділ 3. Результати прикладних досліджень гуманітарної експертизи культурних цінностей	26
3.1. Порівняльний аналіз методик експертної оцінки	26
3.2. Проблемні аспекти ідентифікації культурних цінностей	34
Висновки	40
Список використаних джерел	42

ВСТУП

У цій роботі я досліджуватиму питання гуманітарної експертизи і культурних цінностей, зокрема проводитиму гуманітарну експертизу українських духовних цінностей. Тема “Гуманітарна експертиза культурних цінностей України” є актуальною, оскільки, по-перше, гуманітарна експертиза – відносно нова методологія, тому в українському доробку праць по темі існує дефіцит. По-друге, національний доробок методології оцінки культурних цінностей, в основному, зосереджується на формальній експертизі, звертаючи увагу на фізичні та естетичні ознаки цінностей. І, по-третє, в процесі дійсної війни питання духовних культурних цінностей набуває спрощеного свого варіанту, нівелюючи проблемними моментами та сповільнюючи діалог стосовно їх легітимності.

Об'єктом дослідження є методологія та практика проведення гуманітарної експертизи як комплексного дослідження культурних цінностей України.

Предметом дослідження є культурні цінності України та методи їх експертної оцінки.

Метою даного дослідження є аналіз української культури через призму гуманітарної експертизи культурних цінностей.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1. Визначити поняття та сутність гуманітарної експертизи;
2. Дослідити світовий досвід гуманітарної експертизи та можливості його застосування в Україні;
3. Визначити поняття культурних цінностей;
4. Сформулювати основні принципи та критерії оцінки культурних цінностей;
5. Дослідити сучасний стан і проблеми гуманітарної експертизи в Україні;
6. Визначити роль гуманітарної експертизи у збереженні культурної спадщини;
7. Провести порівняльний аналіз методик експертної оцінки;

8. Визначити проблемні аспекти ідентифікації культурних цінностей.

Ступінь розробки проблеми. Меднікова Г. розглядає гуманітарну експертизу загально, намагається пояснити основні моменти. Коваль О., Макаруч І. та Голубович І. досліджують гуманітарну експертизу в контексті освіти, розглядаючи педагогічні та психологічні фактори питання. Щодо культурних цінностей – Скуратівський В. надає перевагу соціологічній та історичній стороні, коли Парагайло В. розглядає культурні цінності з точки зору юридичних документів. Сулятицька Т. простежує роль культурних цінностей у міжкультурних взаємодіях. Вітчизняним працями про гуманітарну експертизу та культурні цінності властивий брак робіт, в яких вони перетинаються.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 37 позицій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ГУМАНІТАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

1.1. Поняття та сутність гуманітарної експертизи

Гуманітарна експертиза стає популярною складовою експертної оцінки соціокультурних явищ в науковому середовищі останні кілька десятиріч. Розширення доступу до інформації впродовж другої половини ХХ століття і дотепер спричинило стирання меж між різними науками та науковими підходами, появу нових суміжних мультидисциплінарних наук, збільшення інструментарію методології, тощо. Вияв нових проблем вимагає появи нової методології, нових підходів для всеохопного аналізу цих проблем. Більше того, гуманітарну експертизу визначають як комплексне дослідження, тобто таку, що вирішує комплексні завдання і може застосовуватись у числі наукових спрямувань.

Досліджуючи проблему, гуманітарна експертиза не завершується на “визначенні неполадок”, вона також формулює застереження про майбутні проблеми та пропонує варіанти їх вирішення. І, хоча, будь-яка інша вузькоспеціалізована експертиза має фінальний етап з винесенням результатів, гуманітарна не завершується на висновках. Мета гуманітарної експертизи саме і полягає у діалозі.

Меднікова Г. об’єктом гуманітарної експертизи визначає людину, предметом – зміну природи людини[19, с. 7]. Коваль О. та Макаруч І. бачать об’єкт ширше – включають не тільки людину, а й соціальні конструкти,

спільноти, процеси, тощо. Дослідники також дають визначення гуманітарній експертизі як “вид експертизи, що виходить з пріоритету соціальних і людських потреб і цінностей у ході оцінки комплексних проектів і прийняття важливих управлінських рішень”[14, с. 25]. Головним завданням гуманітарної експертизи Фурман А. та Ребуха Л. визначають досягнення поставленої мети(а мета – діалог).[29, с. 156] Меднікова Г., проте, дає чіткіше формулювання: “Завдання гуманітарної експертизи – розкрити процес цифровізації як реальний соціальний ресурс адаптації людини до життя і зняти ризики її як засобу маніпулювання свідомістю”[19, с. 16].

Спільною ознакою у багатьох авторів статей є побоювання з приводу надмірної суб’єктивності висновків. І, хоча це побоювання стосується також багатьох інших експертиз, це явище вважають і сильною, і слабкою стороною гуманітарної експертизи. З одного боку, суб’єктивність свідчить про людський фактор, наявність особистісних думок, творчого підходу, збільшення можливих висновків, що складно досягти в процесі строго об’єктивних експертиз, зазначають Коваль О. та Макачук І[14, с. 26]. Слабкість, на їхню думку, полягає в обмеженні висновків до, як правило, однієї точки зору.

До появи гуманітарної експертизи її місце займали етична та соціальна експертизи. Мета у обидвох була конкретною: досягнення певних результатів було завершальним етапом. Наприкінці XX століття відбувся перехід до біоетичної та гуманітарної експертиз, остання включає в себе етичну та соціальну[7, с. 11]. Останні досліджують об’єкт з точки зору етичних і соціальних норм відповідно і, проводячи цю діагностику, виконують функцію отримання чітких даних. Завданням стоїть формулювання ідей і прогнозів, застереження та побоювання з приводу розвитку людської діяльності.

Методологічною складовою гуманітарної експертизи вважають філософську антропологію. Справа в тому, що, як і багато інших наук, гуманітарна сфера дедалі більше стикається із звуженням предмету свого дослідження. Впродовж всієї історії людства можна спостерігати подібний

розвиток. У доісторичний та Античний періоди людина вважалася частиною природи, згодом у Середньовіччі набула деякої суб'єктності, “оволодівши” деякою свободою вибору. Із численними науково-технічними революціями, кількість наук збільшується, відповідно кількість предметів дослідження в кожній науці зменшується. У період Відродження людина постає в центрі Всесвіту, а вже у Новий час теоризація людської природи набуває більш детального аналізу, будучи дослідженою з боку різних наук та підходів. Матерія і дух отримують окремі розділи, окрема увага приділяється саме поєднанню обох. Велике місце також займає дослідження людини в суспільстві. Згодом із виникненням соціології як окремої науки, фокус філософської антропології дещо зміщується з дослідження суспільства як категорії.

Сучасна філософська антропологія все ще займається вивченням місця людини в суспільстві, проте увага приділяється саме гострим проблемам. Із розвитком психології як окремої науки також, філософська антропологія зміщує акцент з самих внутрішніх процесів людини на суто філософське обґрунтування цих процесів. Тобто філософська антропологія відійшла від міфологічних, релігійних, матеріалістичних(біологічних), соціологічних ознак людини як основного фокусу своєї уваги. Сучасна наука намагається поєднати всі ці знання уже інших наук у спільний образ людини як істоти, по-новому підійти до питання сенсу людського буття, варіантів і спроб покращити це буття.

Гуманітарна експертиза використовує філософську антропологію як метод. “Розробка нових підходів до ідентичності філософською антропологією все більше усвідомлюється як нагальна стратегія гуманітарної експертизи будь-яких технологічних і соціальних проєктів”, – зазначає Меднікова Г.[19, с. 12].

1.2. Світовий досвід гуманітарної експертизи та можливості його застосування в Україні

Гуманітарна експертиза у світовому контексті дедалі частіше розглядається не лише як правовий чи технічний інструмент, а й як культурна практика, що сприяє збереженню ідентичності, пам'яті та соціальної згуртованості в умовах конфліктів. Україна, переживаючи масштабну війну, активно інтегрує ці підходи, адаптуючи міжнародний досвід до власного культурного середовища.

У багатьох країнах світу гуманітарна експертиза включає захист культурної спадщини. Наприклад, у Сирії організація "Білі шоломи", відома своєю рятувальною діяльністю, розпочала ініціативу з охорони історичних пам'яток, таких як цитадель Алеппо та Пальміра, визнаючи їхню роль у відновленні національної ідентичності та колективної пам'яті.[2] Ці дії стали прикладом того, як гуманітарна експертиза може виходити за межі фізичного порятунку людей та охоплювати захист культурного спадку як частини психологічної та соціальної реабілітації населення. В умовах конфлікту відновлення та збереження таких об'єктів слугує потужним символом незламності нації, сприяє примиренню громади та поверненню відчуття тяглості історії. Цей досвід може бути цінним орієнтиром для України, де культурна спадщина також опинилася під загрозою, а її збереження набуло стратегічного значення для зміцнення національної єдності.

В Україні, за підтримки Європейського Союзу, створено першу національну команду "культурних рятувальників", які пройшли навчання з надання першої допомоги культурній спадщині та планування її відновлення[26]. Це дозволяє оперативно реагувати на пошкодження об'єктів культури внаслідок війни, забезпечуючи збереження історичних будівель, музеїв, архівів, сакральних споруд та інших важливих пам'яток. Навчальні

програми для цієї команди були розроблені на основі міжнародних методик, зокрема за моделлю ICCROM (Міжнародного центру з вивчення питань збереження та реставрації культурних цінностей), і включали як теоретичні заняття, так і практичні тренування у зонах підвищеного ризику. До складу "культурних рятувальників" увійшли фахівці з музейної справи, реставратори, археологи, архітектори, пожежники та військові сапери, що дозволяє комплексно підходити до захисту об'єктів у прифронтових регіонах.

Оперативна діяльність команди є важливою не лише у фізичному захисті об'єктів, але й у формуванні довгострокових стратегій відновлення культурного середовища в постконфліктний період. Завдяки її роботі зменшується ризик втрати автентичних матеріалів, забезпечується облік пошкоджень, проводиться термінове консервування та закладаються основи для майбутніх реставраційних заходів. Таким чином, створення "культурних рятувальників" стало важливим кроком у розвитку системи гуманітарної експертизи в Україні, а також прикладом успішної адаптації міжнародного досвіду до вітчизняного контексту збереження спадщини під час війни.

Культурні практики відіграють важливу роль у подоланні психологічних наслідків конфліктів. Вони сприяють реабілітації постраждалих громад, збереженню відчуття тяглості та ідентичності, а також створюють безпечний простір для емоційного вираження та колективного переживання травматичного досвіду.

Проект "Culture Helps", ініційований за підтримки Європейського Союзу та реалізований у партнерстві з українськими й міжнародними інституціями, підтримує українських культурних діячів у реалізації мистецьких ініціатив, спрямованих на інтеграцію переміщених осіб та роботу з травмою через культуру[36]. Особлива увага приділяється включенню внутрішньо переміщених осіб до місцевих громад через спільне культурне творення — проведення майстер-класів, виставок, театральних вистав, арт-терапевтичних заходів.

Програма включає гранти, ментальну підтримку та навчальні ресурси для культурних професіоналів, які працюють у складних умовах. Учасники отримують доступ до знань з кризової психології, культурної інклюзії, а також з прикладних підходів до проєктної діяльності в контексті війни. Таким чином, “Culture Helps” не лише підтримує сектор культури в часи кризи, а й демонструє, що мистецтво та культура є невіддільними складовими гуманітарної відповіді. Вони створюють умови для соціального згуртування, емпатії та відновлення гідності як на індивідуальному, так і на колективному рівнях.

Дослідження також показують, що культурні заходи в прифронтових та деокупованих громадах сприяють відчуттю нормальності та зменшують психологічну напругу серед населення[16]. Збереження та підтримка культурних центрів у цих регіонах є ключовими для соціальної стабільності.

Збір та збереження особистих історій є важливим аспектом гуманітарної експертизи. Свідчення очевидців допомагають фіксувати не лише хронологію подій, але й відтворювати повноцінну картину впливу війни на життя цивільного населення, формуючи емоційну та етичну складову історичної пам’яті.

У Києві створено Музей “Голоси мирних”, який є найбільшим архівом свідчень цивільних про війну в Україні[22]. На основі відео- та аудіозаписів, письмових розповідей, фотографій і артефактів формується багатогранна мозаїка особистого досвіду, що дозволяє краще зрозуміти гуманітарний вимір конфлікту. Цей проєкт не лише зберігає пам’ять, але й слугує доказовою базою для майбутніх судових процесів щодо воєнних злочинів та порушень прав людини. Крім правового значення, “Голоси мирних” відіграють потужну роль у процесах колективного зцілення та постконфліктної реабілітації. Створення простору, де можна поділитися власною історією, має терапевтичний ефект для свідків та потерпілих, а також сприяє формуванню культури солідарності й визнання.

В українському контексті такий підхід дозволяє не лише документувати досвід війни, а й інтегрувати його в ширший культурний та історичний наратив. Збір особистих свідчень стає важливою частиною формування національної ідентичності, яка ґрунтується на правді, пам'яті та гідності.

ЮНЕСКО також ініціювала програму з навчання українських фотожурналістів для документування впливу війни на культуру, що сприяє міжнародному визнанню та підтримці української культурної спадщини[37].

Міжнародні організації активно підтримують українські культурні ініціативи. Наприклад, Британська Рада реалізує проєкт "Active Citizens", який навчає молодь ініціювати соціальні проєкти, сприяючи розвитку громадянського суспільства через культуру. Крім того, згідно з аналітичними матеріалами Ukrainian Institute London, культура в умовах нестабільності не лише мобілізує громади, але й допомагає людям осмислити травматичний досвід, зміцнює почуття причетності й створює простір для діалогу та солідарності[35]. Саме завдяки таким ініціативам культура стає інструментом стійкості та соціального відновлення.

Крім того, Європейський Союз фінансує проєкти з відновлення культурної спадщини в Україні, визнаючи її важливість для національної ідентичності та стійкості.

Світовий досвід демонструє, що гуманітарна експертиза, інтегрована з культурними практиками, є ефективним інструментом у подоланні наслідків конфліктів. Україна активно впроваджує ці підходи, адаптуючи їх до національного контексту, що сприяє збереженню культурної спадщини, підтримці громад та зміцненню національної ідентичності.

1.3. Поняття культурної цінності

Поняття культура в науковому середовищі не має чіткого визначення, воно налічує більше п'ятиста тлумачень. В цій роботі я використовуватиму поняття культури як продукт спільної діяльності певної групи людей, в цьому випадку – українців другої половини XVI – першої половини XVIII століття, виражений у цінностях, звичаях, правилах, традиціях, збережених у писемних історичних джерелах та працях, що проаналізували ці джерела.

Культурні цінності – поняття вужче, ніж культура. Вони виконують роль носіїв спільних культурних ознак, поглядів, правил та ідей певної групи людей. Скуратівський В. визначає культурні цінності як “фундаментальні світоглядні засади життєдіяльності будь-яких людських спільнот та їхні історичні, інституційні форми й обсяги: від великих культур давнини і сучасності, від країн чи регіонів, носіїв цих культур до виокремлених у них осередків, етнічних, соціальних, релігійних груп і середовищ”. Автор також зауважує обов’язковість дотримання і виконання членами спільноти культурних цінностей[17].

В Законі України “Про музеї та музейну справу” подається дещо інше тлумачення: “...об’єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України”[10]. В цій роботі, проте, я досліджуватиму саме духовні культурні цінності.

Культурні цінності поділяються за різними ознаками. Вони, як уже згадувалось вище, можуть поділятися на матеріальні та нематеріальні. Культурні цінності можуть бути особистого характеру чи належати малим чи великим групам за віком чи гендером, національністю, історичним періодом, цивілізацією, тощо. Парагайло В. до ознак культурних цінностей включає

універсальність, особливий правовий режим, оригінальність на етнічну приналежність, унікальність[21, с. 66].

Сулятицька Т. зазначає, що культурні цінності належать групі чи суспільству загалом, а уже ціннісні орієнтації – індивіду[24, с. 186].

Функціональність культурних цінностей різними дослідниками визначається по-різному, проте, можна винести наступні функції – регулятивна, комунікаційна, ідеологічна, виховна, інформативна.

Регулятивна функція проявляється у змістовому наповненні цінності, вона характеризується впливом культурних цінностей на поведінку людини чи групи людей.

Комунікаційна, з іншого боку, відповідає за взаємостосунки всередині цих соціальних груп, будуючи зв'язки між індивідами на основі подібності, об'єднуючи їх в спільноти. ця функція також відповідає за міжкультурні комунікації та взаємодії.

Ідеологічна функція полягає у побудові світоглядних позицій щодо природи, соціуму та щодо себе. Виховна функція спрямована на формування особистісних цінностей та ідеологічних засад, які згодом стають в основі самоідентифікації та пошуку власного та спільного “Я”, даючи змогу групі визначати “своїх” та “чужих”.

Інформативна функція виконує роль збереження традицій, ідеологічних засад, поведінкових алгоритмів та використовується як капсула часу, згідно з якою можна досліджувати спільноту в різному контексті – історичному, міжкультурному, національному, тощо.

У міжкультурній комунікації з'ясовується не лише різниця між самими культурами, а й різниця у сприйнятті культурних цінностей людьми інших культур. Разом із відмінностями, проте, виявляється і змістова спільність цінностей, будуючи місток для комунікацій та можливій побудові спільного культурного середовища. За історію людства цінності різних культур могли ставати причиною об'єднань в групи, держави, політичні союзи, тощо. З іншого

боку ці ж культурні цінності могли бути причиною суперечок, ворожого ставлення чи утисків, збройних конфліктів, тощо. “Сучасність, що у всіх своїх зусиллях прагне об’єднати людство у певну планетарну цілісність, попри деякі переконливі успіхи культурного будівництва, може переживати певні кризи, зумовлені то гіпертрофією суспільного аж до рецидивів тоталітаризму, то зловживанням надміру емансипованої особистості” – зазначає Скуратівський В.[17]

В нормативних актах та юридичній літературі, в процесі визначення культурних цінностей, більший наголос ставиться саме на матеріальні цінності. Парагайло В. культурними цінностями визначає “охоронювані правом речові результати людської діяльності, що мають унікальний і загальний характер, володіють історичною, художньою, науковою чи іншою культурною значимістю для суспільства”[21, с. 65]. Для отримання захисту від держави чи іншої інституції, об’єкт повинен пройти експертизу – атрибуцію, аналіз та визначення цінності як такої.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ГУМАНІТАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНІ

2.1. Основні принципи та критерії оцінки культурних цінностей

Оцінка культурних цінностей є складним процесом, що передбачає системний аналіз об'єкта з урахуванням історичних, мистецтвознавчих, культурологічних, правових та реставраційних аспектів. В українській практиці гуманітарної експертизи ключову роль відіграють такі принципи: ідентифікація та атрибуція, історико-культурна цінність, естетична й символічна значущість, стан збереження, юридичний статус.

Ідентифікація та атрибуція передбачає встановлення базових відомостей про культурний об'єкт: його походження, автора (якщо відомий), датування, техніку виконання, стильову приналежність, а також історичний та соціокультурний контекст створення. Ідентифікація є відправною точкою експертного аналізу, оскільки саме на її основі формуються подальші висновки щодо цінності об'єкта. Атрибуція полягає у співвіднесенні об'єкта з певним автором, школою чи періодом. Для цього застосовуються різноманітні методи: порівняльний аналіз, архівні дослідження, аналіз підписів, клейм, маркувань тощо. У разі сумнівів використовуються науково-технічні дослідження, зокрема спектральний аналіз, мікроскопія, дендрохронологія та інші.

Принцип історико-культурної цінності ґрунтується на визначенні значущості об'єкта для культурної спадщини певного регіону, народу чи

людства загалом. У центрі уваги — зв'язок предмета з історичними подіями, видатними особистостями, традиціями чи епохами. Історико-культурна цінність об'єкта може бути як загальноновизнаною, так і локальною, тобто значущою для окремої громади чи території. Об'єкти, що мають високий рівень історико-культурної цінності, часто набувають статусу пам'яток культурної спадщини та підлягають особливому режиму охорони згідно з чинним законодавством.

Естетичний аналіз полягає в оцінці художніх якостей об'єкта: композиції, стилю, колористики, техніки виконання. Він враховує також відповідність естетичним канонам епохи, авторське новаторство та інші ознаки мистецької майстерності. Символічна значущість визначається через смислове навантаження культурного об'єкта. Вона може мати релігійний, сакральний, етнічний або ідеологічний характер. Такі об'єкти часто слугують символами національної пам'яті, культурної ідентичності або історичного спадку.

Фізичний стан об'єкта є одним з основних параметрів, які впливають як на його мистецьку, так і на ринкову вартість. Експерти оцінюють наявність пошкоджень, втрат, змін матеріалів під впливом часу, кліматичних умов чи людського втручання. Важливим аспектом принципу стану збереження є визначення доцільності та обсягів реставраційних робіт. Збереження автентичності — один з ключових викликів у процесі втручання у фізичну структуру об'єкта. Пошкодження можуть впливати не лише на зовнішній вигляд, а й на експозиційні можливості або транспортування об'єкта.

Юридична складова оцінки передбачає перевірку правового положення об'єкта: право власності, наявність охоронного статусу, обмеження на вивезення за кордон, включення до державних чи міжнародних реєстрів. Особливої уваги надається перевірці походження об'єкта, аби уникнути легалізації предметів, здобутих у незаконний спосіб. Цей принцип базується на національному законодавстві України, зокрема Законах України «Про вивезення, ввезення та

повернення культурних цінностей»[9], «Про охорону культурної спадщини»[11], «Про музеї та музейну справу»[10].

Оцінка культурних цінностей у світовій практиці є важливою складовою збереження та управління культурною спадщиною. Вона здійснюється як у рамках державної політики, так і через діяльність міжнародних організацій, наукових установ, музеїв, приватних колекціонерів та арт-ринку. Основною метою цієї діяльності є виявлення, документування, аналіз і збереження культурних об'єктів з урахуванням їхньої історичної, художньої, наукової та соціальної значущості. В основі таких підходів лежить низка усталених принципів, які забезпечують універсальність, законність та етичність експертизи культурних об'єктів.

Міжнародне право та етичні норми вимагають, щоб кожен культурний об'єкт мав підтверджену історію походження. Встановлення походження дозволяє уникнути визнання цінності об'єктів, що були вивезені чи передані незаконно, зокрема внаслідок воєн, колоніальних експедицій, грабунків або контрабанди.

Автентичність — один із найважливіших критеріїв оцінки. Він означає, що об'єкт має бути оригінальним, не фальсифікованим або штучно зміненим. При оцінці автентичності використовуються науково-технічні методи дослідження (рентген, спектрометрія, аналіз матеріалів тощо), архівні джерела, а також стилістичний аналіз. У міжнародній практиці також поширене поняття культурної автентичності, яке включає контекст створення, символічне значення, зв'язок із традиціями і духовними цінностями спільноти.

Принцип культурної значущості передбачає врахування важливості об'єкта для певної культури, громади або нації. Він виходить за межі суто матеріальної чи естетичної вартості, фокусуючись на соціальному, релігійному, духовному, освітньому та ідентифікаційному вимірі об'єкта. Оцінка значущості часто залежить від контексту: наприклад, звичайний побутовий предмет може мати виняткову цінність у рамках певної культури або релігії.

Міжнародна експертна практика наполягає на колективному підході до оцінки, де беруть участь спеціалісти з різних галузей — історики мистецтва, археологи, юристи, реставратори, етнографи, музеологи тощо. Це дозволяє забезпечити повноцінне розуміння об'єкта та уникнути односторонніх або комерційно упереджених оцінок.

Оцінка культурних цінностей має здійснюватися в етичний спосіб. Експерти повинні дотримуватися принципів конфіденційності, чесності, прозорості, уникати конфлікту інтересів та повідомляти про потенційно сумнівні або незаконні джерела походження об'єкта.

Міжнародне співтовариство наголошує на тому, що оцінка культурних цінностей має слугувати не лише для виявлення їхньої ринкової вартості, але й для збереження спадщини для наступних поколінь. Результати експертизи мають сприяти прийняттю рішень про реставрацію, консервацію, зміну умов зберігання або включення об'єкта до списків охоронних статусів.

Ці принципи формують етичне та професійне підґрунтя для всесвітньої практики гуманітарної експертизи та сприяють збереженню культурного розмаїття людства. Вони мають враховуватися і в національних підходах, зокрема в українській практиці оцінювання культурної спадщини, яка дедалі активніше інтегрується у світовий фаховий простір.

2.2. Сучасний стан і проблеми гуманітарної експертизи в Україні

Гуманітарна експертиза в Україні є важливим, проте недостатньо реалізованим інструментом оцінки соціокультурних процесів, державних рішень та реформ. У сучасних умовах повномасштабної війни та глибоких трансформацій у гуманітарній сфері вона набуває особливої актуальності як

механізм запобігання соціальним ризикам, захисту культурної ідентичності та підтримки стабільності суспільства.

На сьогодні гуманітарна експертиза в Україні не має чітко визначеного правового статусу. Вона застосовується епізодично, переважно в академічному або громадському середовищі. Існують окремі ініціативи на рівні наукових інституцій, які розробляють методологію експертного аналізу рішень у сфері освіти, культури, інформаційної політики, але такі підходи ще не інтегровані в систему державного управління.

Українські науковці підкреслюють міждисциплінарний характер гуманітарної експертизи[30]. Вона охоплює аналіз цінностей, норм, культурних практик, ідеологічних настанов та їхній вплив на громадянське суспільство. При цьому важливо враховувати етичні, філософські, соціологічні, культурологічні та правові аспекти.

В Україні немає окремого закону чи підзаконного акту, що регулює проведення гуманітарної експертизи. Це унеможлиблює її системне використання в державному управлінні. У більшості випадків рішення ухвалюються без оцінки їхнього культурного, етичного або соціального впливу. Наявна лише фрагментарна регламентація в контексті освіти чи культурної політики.

Окрім того, існує значний дефіцит експертів, які мають міждисциплінарну підготовку для здійснення гуманітарної експертизи. Цей напрям поки що майже не представлений у системі вищої освіти. Відсутні державні програми підготовки кадрів, а також стандарти професійної кваліфікації у цій сфері.

Гуманітарні аспекти часто ігноруються при ухваленні важливих державних рішень, особливо у сферах безпеки, економіки або інфраструктури. Немає обов'язкової вимоги проводити гуманітарну експертизу при розробці нормативних актів, що може призводити до негативних суспільних наслідків, зокрема — до зростання напруги або втрати соціальної довіри.

У суспільстві гуманітарна експертиза часто сприймається як абстрактне або декоративне явище. Вона не має сталого авторитету через відсутність прозорих механізмів її застосування та легітимізації. Немає незалежних центрів чи інституцій, які б виступали як національні провайдери експертизи у цій галузі.

Стан гуманітарної експертизи в Україні, як зазначають Хамітов Н. та Крилова С., є недостатньо розвиненим через відсутність законодавчого закріплення, методологічної чіткості та фахового супроводу. Автори вказують, що гуманітарна експертиза не функціонує як ефективний інструмент впливу на державну політику. Вона часто використовується формально й не має механізмів забезпечення практичного застосування її висновків. Запропоновані рекомендації включають розробку нормативної бази, створення спеціалізованих інституцій і налагодження міждисциплінарної співпраці для підвищення ефективності гуманітарного аналізу[30].

Землянська О. та Грищенко М. визначають сучасний стан гуманітарної експертизи в Україні як важливий, але водночас недостатньо інтегрований у механізми прийняття державних рішень інструмент[12]. За даними дослідження, гуманітарна експертиза у нашій країні залишається в етапі становлення через кілька основних проблем.

По-перше, існує гостра нестача нормативно-правових документів, що регламентують порядок проведення експертизи. Відсутність єдиних стандартів і процедур призводить до фрагментарності підходів та утруднює системне застосування експертного аналізу в сферах культури, освіти, соціальної політики та безпеки. Без чітко визначених рамок практична користь гуманітарної експертизи зводиться до формальних рекомендацій, які рідко знаходять відображення у політичних рішеннях.

По-друге, автори наголошують на слабкій міждисциплінарності цього підходу. Гуманітарна експертиза, як правило, застосовується окремими фахівцями без активної взаємодії між представниками гуманітарних,

соціальних, психологічних та управлінських наук. Така роздільність призводить до вузькоспеціалізованих висновків, які не враховують повноту і комплексність соціокультурних процесів, що відбуваються в суспільстві.

По-третє, важливою проблемою є дефіцит кваліфікованих кадрів та відсутність системної програми підготовки експертів у галузі гуманітарного аналізу. Це позначається як на якості експертних висновків, так і на можливості їх застосування у формуванні державної політики. Фахівці, які займаються гуманітарною експертизою, часто працюють у відриві від практичних потреб громад, що знижує вплив їхніх рекомендацій.

Незважаючи на зазначені недоліки, дослідження вказує на значний потенціал гуманітарної експертизи як інструменту, що здатен сприяти збереженню культурної спадщини, забезпеченню гуманітарної безпеки та формуванню соціальної єдності. Для цього необхідна інтеграція міждисциплінарних підходів, розробка єдиної нормативно-правової бази та створення спеціалізованих освітніх програм для підготовки кадрів.

Таким чином, стан гуманітарної експертизи в Україні є неоднозначним: з одного боку, існує зрозумілий запит на її впровадження як інструменту аналізу сучасних соціокультурних процесів, з іншого — її розвиток стримується відсутністю системності, чіткості нормативного регулювання та інституціональної підтримки. Для подолання цих проблем необхідно впровадження комплексних реформ, що забезпечать більш тісну інтеграцію гуманітарної експертизи в систему державного управління і створять передумови для її ефективного функціонування.

2.3. Роль гуманітарної експертизи у збереженні культурної спадщини

Збереження культурної спадщини є одним із ключових чинників формування національної ідентичності, історичної пам'яті та соціальної згуртованості. В умовах сучасних викликів — повномасштабної війни, глобалізації, урбаністичних трансформацій, інформаційного тиску — актуалізується потреба в нових міждисциплінарних підходах до оцінки, охорони та переосмислення культурного надбання. Одним із таких стратегічно важливих інструментів виступає гуманітарна експертиза, яка поєднує в собі не лише аналітичний і правовий компоненти, а й етичну, соціокультурну та філософську рефлексію.

Гуманітарна експертиза дозволяє здійснювати комплексну оцінку об'єктів і процесів у сфері культури, враховуючи контексти, які часто залишаються поза увагою технічних або фінансових аудитів. Вона має на меті не лише збереження культурних артефактів, а й захист нематеріальної спадщини, підтримку локальних ідентичностей, відновлення культурного середовища після криз та формування довгострокових стратегій розвитку. В українських реаліях, де культурна спадщина часто стає мішенню воєнних дій або об'єктом політичних маніпуляцій, гуманітарна експертиза набуває особливої ваги як засіб гуманітарної безпеки, зміцнення довіри у суспільстві та формування спільного ціннісного поля.

За спостереженням Ковалю О.А. та Макарука І.О., у добу інформаційного суспільства гуманітарна експертиза має слугувати своєрідним фільтром, що допомагає зберігати автентичні культурні орієнтири у світі цифрових впливів і технологічного тиску. Вони підкреслюють, що саме культурна спадщина є фундаментом для формування особистісних цінностей, а гуманітарна експертиза — засобом їх захисту та переосмислення в умовах змін[14].

Автори наголошують, що в умовах переважання технологічних і економічних пріоритетів суспільству загрожує втрата гуманітарного змісту — тобто сенсів, пов'язаних із духовними, етичними, історичними й культурними орієнтирами. У цьому контексті гуманітарна експертиза виконує роль інструменту ціннісного контролю, який дозволяє вчасно виявляти девіації, що суперечать гуманістичним і культурним основам розвитку. Вона має стати невід'ємною частиною ухвалення рішень у сфері культурної політики, освіти, урбаністики, медіа та інших галузей, де формується гуманітарне середовище людини.

Окрім того, дослідники акцентують на важливості залучення експертизи до оцінки проєктів, які впливають на формування історичної пам'яті, символічного простору та міжпоколіннєвих зв'язків. Гуманітарна експертиза, на їхню думку, здатна бути чинником стабільності в умовах змін, оскільки допомагає не лише охороняти культурні надбання, а й адаптувати їх до сучасних умов, не втрачаючи їхньої автентичності.

Г. С. Меднікова розглядає гуманітарну експертизу як інструмент культурної модерації, що дозволяє запобігати формалізму у сфері спадщини. Вона наполягає на необхідності збереження гуманітарного змісту не лише у сфері охорони культурних об'єктів, а й у процесах урбаністичного розвитку, архітектурної реконструкції та цифрової архівації. Авторка також наголошує на тому, що гуманітарна експертиза має враховувати інтереси майбутніх поколінь, тобто бути зорієнтованою не лише на збереження, а й на інтерпретацію спадщини в контексті динамічного культурного середовища.

На думку Меднікової, гуманітарна експертиза повинна виступати не стільки засобом оцінки готових рішень, скільки активним учасником їх формування на етапі проєктування. Йдеться про попереджувальну роль експертизи, яка здатна ідентифікувати потенційні загрози для культурної цілісності ще до впровадження змін. Зокрема, важливо оцінювати, наскільки

культурні ініціативи або інфраструктурні проекти сприятимуть розвитку культурного середовища, а не його комерціалізації чи спрощенню.

Окрема увага в роботі приділяється ідеї «гуманітарної участі» — необхідності включення до експертного процесу представників громад, носіїв локальних традицій, молоді та фахівців із гуманітарних наук. Такий підхід сприяє демократизації гуманітарної політики та зменшує ризики ухвалення односторонніх або технократичних рішень, що можуть суперечити цінностям спільноти. Таким чином, гуманітарна експертиза постає як складова відповідальної культурної політики, зорієнтованої на сталий розвиток і міжпоколіннєвий діалог[19].

Фурман А.В. і Ребуха Л.З. виділяють ще один критично важливий аспект — гуманітарну експертизу як засіб вирішення конфліктів і подолання розколів у суспільстві. Зокрема, в умовах посттравматичних ситуацій або при формуванні нової політики пам'яті, вона дозволяє враховувати плюралізм культурних позицій, віднаходити консенсусні рішення, які базуються на спільних цінностях. У цьому контексті експертиза є не просто технічним інструментом оцінки, а формою культурного діалогу та морального навігаційного інструменту для суспільства.

Автори наголошують, що гуманітарна експертиза має виходити за межі вузькогалузевого аналізу й базуватись на міждисциплінарному, синергетичному підході, який поєднує знання з філософії, культурології, соціології, психології та етики. Її завдання полягає не тільки в аналізі фактів чи нормативів, а в осмисленні глибинного змісту культурних і соціальних явищ, а також прогнозуванні довгострокових наслідків ухвалених рішень.

Особливу увагу автори приділяють тому, що гуманітарна експертиза здатна стати своєрідним моральним барометром суспільства, адже вона дозволяє виявляти приховані загрози гуманітарній безпеці — як у політиці, так і в культурних трансформаціях. Вона також сприяє пошуку рішень, які не лише

технічно можливі, а й соціально прийнятні, культурно виважені та морально відповідальні.

Таким чином, гуманітарна експертиза за Фурманом і Ребухою — це не лише засіб аналізу, а форма культурної відповідальності, що дозволяє зберегти людський вимір у складних соціальних і політичних процесах[29].

Отже, гуманітарна експертиза у сфері збереження культурної спадщини є не лише формальною процедурою оцінки, а й важливою етичною, культурною та суспільною практикою. Її інтеграція у державну політику, освітні програми, музейну та реставраційну діяльність здатна забезпечити глибше осмислення спадщини як живої складової національного буття, а не як музейного артефакту.

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ПРИКЛАДНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ГУМАНІТАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

3.1. Порівняльний аналіз методик експертної оцінки

Українські духовні цінності змінювались в процесі історичного розвитку, проте постійна загроза втрати національної культури раз за разом наштовхує українське суспільство на повернення до корінних культурних цінностей. Останні дають змогу зрозуміти між “ми” і “вони”, “свої” і “чужі”. В процесі сучасної війни культурні цінності стають предметом дискусій, після яких вони переосмислюються – деякі моменти відкидаються, до деяких додають уточнення, одні відкладаються на задній план, коли інші набувають категоричного характеру.

Різниця між культурними цінностями різних періодів української історії невелика, проте відчутна. До прикладу, в контексті сучасної України місце релігії чи конфесії вже не виконує настільки важливої ролі у процесі самоідентифікації як українця, як в добу бароко. Період козацтва визначається своїми релігійними перипетіями, де захист української православної церкви означав і захист культури з освітою, коли зараз церква є одним із місць інформаційної боротьби проти російського впливу.

У системі культурних цінностей сучасного українця я би виділила три основні групи: побудовані на основі християнської моралі, налаштовані на захист та розвиток української державності та суто культурно спрямовані.

Сучасні українці, в питанні релігії, все ще визначають християнську мораль як цінність, проте з часом все менше і менше уваги приділяється саме конфесійним відмінностям. Тобто цінність “християнська мораль” мала інше значення в ту ж добу бароко, ніж зараз. Козаки вписували саме православ’я в систему цінностей, коли ж сучасний українець впише ознаки християнської віри – милосердя, співчуття, смирення, терпіння, витривалість, солідарність, побудова спільноти, тощо.

Милосердя і співчуття в українському суспільстві проявляються і як великі меценатські проєкти, так і дрібні міжособистісні послуги. Такого роду цінності досить позитивно впливають на побудову зв’язків між індивідами, які згодом будують міцне суспільство. В процесі війни ці цінності набувають неабиякого значення. Співчуття до тих, хто переживає різного типу втрату, посттравматичний стресовий синдром чи інші прояви психологічного та психічного неспокою, підвищені тривожні чи панічні стани, тощо проявляється у численних волонтерських організаціях, благодійних подіях, творах мистецтва, будівництвом шелтерів, створення програм підтримки вимушено переселених осіб чи осіб, що втратили члена чи членів родини і тому подібне. Все це виливається і у комфортніше життя для постраждалих на нових місцях проживання, і у розвиток тилкових міст. Солідарність поміж українського населення дозволяє будувати міцне суспільство, а точково – спільноти, до чого прагне людська природа.

Неоднозначною цінністю є терпіння. З одного боку, витривалість і смирення допомагає українцями пережити складнощі, проте з іншого – це ж смирення може зупиняти розвиток різних складових життя людини. Пригнічуючи власні бажання та пориви українці можуть впродовж тривалого відрізка часу, а часто й до кінця життя, обирати позицію, навіяну нереальними соціальними очікуваннями, в яких вони не почуватимуться вільно.

Впродовж століть в українській культурі будувався навіяний ззовні образ страждання, його романтизація. Засвоєння символізму зовнішнього гніту, частої

втрати чи загрози втрати державності посприяло утворенню в українському фольклорі та авторській літературі романтизації терпіння. Безперечно, Україна впродовж багатьох століть переживала і досі переживає політичні та культурні утиски ззовні, проте при цих утисках практично постійно в Україні був дійсний той чи інший повстанський рух. Відповідно, я бачу цінність терпіння не як повне смирення і прийняття, а як згода почекати і зрозуміти, що для досягнення деяких цілей існує необхідна кількість часу.

У контексті українських духовних культурних цінностей, що налаштовані на захист та розвиток української державності, варто виділити свободу, яка проявляється у необхідності державності, незалежності культури та освіти, побудові власної системи влади та суду, демократичного устрою, тощо. Консолідація народу як цінність виконує структурну функцію, завдяки якій українці будують міцні спільноти, що у свою чергу формують міцне українське суспільство. Земля – цінність українця на кількох рівнях: фізичному, державотворчому та символічному. Щодо визнання іншими державами, українці цінують своє місце на міжнародній арені.

Розглядаючи національну державність, ідея незалежності часами змінювалась, адаптуючись до вимог часу, проте в цілому українці високо цінували і цінують свободу. Ставлення українців XIII-XV століть до незалежності можна описати фразою “тільки втрачаючи, розумієш цінність”. У добу козацтва свобода займала чи не найвище місце пріоритетів. У XIX столітті українська інтелігенція почала формулювати різні визначення української державності. Москвофіли прагнули залишатись під владою російської імперії, проте з деякими проявами автономії. Натомість народовці бачили Україну повністю автономною державою, а згодом радикали теорезували українську незалежність. Слов’янофіли бачили всіх слов’ян рівними в одній великій міжнародній слов’янській бесіді. На межі XIX та XX століть Микола Міхновський видав працю “Самостійна Україна”, що започаткувало глибинну теоретичну частину українського націоналізму. Період української державності

у 1917-1919 багатий на активні події на політичному і державному рівнях. І хоча українська незалежність стояла в пріоритетах практично всіх учасників дискусії, її знову було втрачено. В радянський період в Україні постійно підтримувався той чи інший повстанський рух, мета якого – вихід з союзу та власна державність. І, нарешті, незалежність України після 1991 року сприймається сучасниками переважно з розумінням ціни, яку сплатили попередники для досягнення цієї мети. В процесі діючої російсько-української війни свобода знову набуває більшої цінності через загрозу її втрати.

Консолідація українського народу виконує важливу роль у збереженні незалежності. Без об'єднаної нації стає набагато складніше втримувати загальні цінності. Ідея державності здатна функціонувати як об'єднуючий чинник. Відповідно, складно уявити одну цінність без іншої.

Ще однією українською цінністю є демократія. Під час відсутньої державності Україна часто опинялась під владою монархій чи недійсних демократій, які негативно впливали на український розвиток, тому демократія стоїть у списку цінностей для українця. Із сучасних прикладів – Євромайдан та Революція Гідності. При загрозі втрати цієї цінності українське суспільство готове боротись за відновлення демократії. В період відновленої української незалежності населення при незгоді з урядом влаштовує численні мітинги, визначаючи свою важливість у прийнятті тих чи інших рішень. Ця цінність часто може стикатися з цінністю терпіння, про яку я згадувала раніше. Проте обидві здатні існувати в одному просторі, відповідаючи на різні сфери життєдіяльності. Тобто, умовно, українець в ідеалі не буде терпіти нічого, що загрожує іншим цінностям.

Не можу не згадати питання відкритого і справедливого суду, обговорюючи цінності українців. У випадку недотримання посадовцями своїх обіцянок чи зобов'язань, зловживанням чи маніпулюванням владою зустрічається соціальним обуренням з вимогами покарання. Побідне відбувається у випадках несправедливого суду чи втечі винних від відповідальності – українське

суспільство проявляє свою витривалість у численних мітингах, соціальних проєктах, спрямованих на розголос справ, актах протесту, тощо. Із недавніх прикладів – “Список Гандзюк”, який налічує понад 50 нападів на українських активістів впродовж 2017-2018 років, серед яких вбивство самої Катерини Гандзюк та численні напади на Сергія Стерненка. Відчуття недовіри в українців на побутовому рівні проявляється у постійних перевірках медійних осіб на світоглядні позиції. До прикладу, після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України у лютому 2022 року українці оволоділи звичкою пошуку інформації про вияв підтримки України у соціальних мережах того чи іншого музичного виконавця, масово відмовляючись від чи засуджуючи тих, хто не приділив уваги війні.

Земля в українській думці впродовж років функціонує на декількох рівнях. По-перше, земля як фізичний об’єкт власності українця, по-друге, як кордони держави і, по-третє, як символ Батьківщини, родючості, смерті. Все це можна об’єднати уже згаданою втратою. Неодноразово в історії України зустрічаються випадки вилучення земельних ділянок з власності українців. Така політика не закінчувалась однією конфіскацією майна. Пануюча влада могла давати обіцянки повернути землі попереднім власникам через певний період часу, проте на практиці українці часто повинні були викуповувати свою землю раз за разом. Часто при відновленні незалежності та встановленні нової владної системи в Україні земельне питання було одне із перших до вирішення, воно неодноразово ставало причиною дискусій та незгоди між населенням України. Земля як фізичний об’єкт власності зазвичай має глибокий емоційний зв’язок.

Щоб дослідити цінність землі як окреслення державних кордонів можна взяти як приклад події 2014-2015 року у східних областях України. Хоча російські пропагандистські наративи намагались вплинути на українське суспільство, мовляв Донецька та Луганські області – не частина України, українцям вдавалося тримати інформаційний опір. Цінність суверенної держави з чітко визначеними кордонами, на моя думку, необхідна для виживання поряд

із агресором. Невизнання суверенітету українським населенням може призвести до цілковитої втрати державності.

Розглядаючи символізм землі як Батьківщини в ідеалі українця на думку спадають одразу декілька моментів в історії: жовнярсько-рекрутський період XVIII-XIX століть, перші хвилі економічної еміграції українців у 90-ті роки XIX століття, численні депортації населення України різних регіонів за її межі, вимушене переселення у зв'язку з воєнними подіями, тощо. Всі ці події тим чи іншим чином залишили свій слід в українській культурі. Серед українського фольклору існують цілі розділи творів, присвячених цій темі.

Земля як символ родючості сприяє утворенню відчуття стабільності. Знову ж таки, за всю свою історію Україна часто стикалась з тою чи іншою втратою цієї стабільності. Чи це були репресивні дії радянської влади, котрі спричинили Голодомор, чи екологічні причини у зв'язку з двома світовими війнами, Чорнобильською трагедією чи катастрофами періоду сучасної війни.

Земля як символ смерті не виконує роль смертеносиці, а, швидше, певного носія. Цей символ часто перетинається з символом рідної землі. Я маю на увазі незліченну кількість творів та висловів, що мають тужливий підтекст – вимушено переміщені особи з різних причин не мають бажання померати не на Батьківщині. З іншого боку, земля постає як символ смирення: у фольклорі часто зустрічаються фрази як-от, до прикладу, “пусти ж мою душу на небо, а тіло в сирую землю”. У таких випадках особа, що звертається до Бога чи до самої ж землі, прагне прийняття у світ неживих.

Історія показує, що Україні часто потрібне визнання на міжнародній арені для легітимізації власної державності. Через деяку повторюваність цього процесу в українців розвинулася потреба в іноземному підтвердженні. Моментами ця цінність може загострюватись і переростати у так званий комплекс меншовартості, який нам століттями нав'язували російські владні режими. За останній десяток років підтримка інших держав у процесі воєнних

подій стала неймовірно важливою, оскільки вона має неабиякий вплив на перебіг цих подій.

Третьою групою цінностей я визначила культурно спрямовані. Серед них виділяється українська мова як носій культурних цінностей, освіта і наука як інструмент збереження та дослідження цінностей та історія України як, парадоксально, розвиваюча сфера української науки та освіти, завданням якої, окрім документації та дослідження сучасних подій, також є відновлення втрачених фактів та артефактів у зв'язку із чисельним переписуванням, знищенням, зміною та фейками з боку інших держав.

Мовному питанні в сучасній Україні властиві суперечні погляди. З одного боку, українська мова як державна повинна звучати у всіх державних установах, більшій частці медіа, закладах громадського харчування, тощо. Цей етап дискусій пришвидшився і стих зі початком повномасштабного вторгнення росії на території України в лютому 2022 року. З іншого боку, згадане вторгнення спричинило нову хвилю суперечок. По-перше, мова – один із інструментів для визначення різниці між категоріями “свій” та “ворог”. Незгода може починатись, наприклад, тоді, коли особи, котрі розмовляли російською мовою впродовж всього свого життя відмовляються спілкуватись українською у буденному житті. Існують аргументи на користь російськомовних українців, мовляв на даний момент за шкалою важливості вище стоять проукраїнські погляди у особи, що розмовляє російською. Напротиріч цьому існують більш радикальні погляди, які стверджують, що проукраїнська позиція неможлива без вивчення та практики української мови і поза межами законом захищених середовищ. Проте неможливо законом заборонити вживання російської мови у неофіційному мовленні без зазіхання на права людини.

Питання освіти в Україні, на перший погляд, досить прямолінійне – здобуття вищої освіти цінується високо. Щороку університети та академії доповнюються, збільшується кількість студентів, а в результаті – фахівців. Проте українська освіта зараз стоїть перед ризиком перенасичення, що може

призвести до невідповідності ціни і якості, кількості фахівців та їхнього розвитку та праці на користь розвитку держави, тощо. Вища освіта ще в радянській Україні стала соціальним очікуванням, соціальним конструктом, котрий має під собою більше негативних сторін, ніж позитивних. Здобуття професійних навичок в університеті часто може сприйматись українцями більше як вимога від соціуму, ніж процес за власним бажанням. Також можна спостерігати невідповідність професійних навичок, здобутих у закладах освіти, та сфери працевлаштування.

Записи з історії України у XX столітті переживали знищення, зміни, перефразування, тощо. Це саме стосується і наукових та мистецьких здобутків, фізичної культурної спадщини, релігійного питання, мови, ідеї державності. Із відновленням незалежності українські та іноземні науковці намагаються відновити і втрачену культурну спадщину. Інститут української мови щороку вводить нові правки до літературного варіанту української мови, звертаючись до словників та граматичних збірників дорадянського періоду. Історики розвінчують історичні міфи, етнологи виявляють фальсифікацію народного одягу, обрядів, фольклору. Науковці намагаються відвоювати винаходи та праці, літературознавці у співпраці з істориками десятиліттями проводять дискусії з питань, до прикладу, чи вписувати Миколу Гоголя до української літератури чи зарубіжної. Всі ці та подібного типу відновлювальні процеси виконуються не лише, щоб позбутись російського впливу у всіх сферах життя українців, а й для того, щоб побудувати міцну базу українських культурних, історичних, соціальних та наукових досягнень.

3.2. Проблемні аспекти ідентифікації культурних цінностей

Питання ідентифікації культурних цінностей є предметом гострої філософсько-культурологічної дискусії, що поєднує в собі онтологічний, аксіологічний і соціогуманітарний виміри. Проблематика полягає не лише питання про природу і статус культурних цінностей як таких, але й виклики, пов'язані з процесами їхнього пізнання, верифікації, включення до символічного порядку культури, а також трансформації в умовах соціальних зрушень та міжкультурної взаємодії.

У традиційному розумінні, як зазначає Крищук Д. у співавторстві з Баклановою Н. М., культурна цінність виступає як ідеал або еталон, що структурує систему норм і орієнтацій у межах конкретної культури. Цінності в цьому аспекті не є універсальними, вони укорінені в досвіді спільноти, засвоюються у процесі соціалізації й мають ієрархічну структуру. Водночас їхнє значення постає як суб'єктивне, оскільки різні соціальні групи, історичні періоди або культурні контексти можуть наділяти ті самі об'єкти принципово різною валентністю. Це породжує першу фундаментальну проблему ідентифікації — релятивізм цінностей, що виявляється в неможливості встановити уніфікований критерій для визначення того, що є культурною цінністю в широкому міжкультурному масштабі[15]

Інший аспект складності пов'язаний із самим способом існування культурних цінностей у сучасному світі. Як демонструє О. Олійник у своїй монографії, культурне виробництво сьогодні існує у стані глибокої перетинності зі сферами економіки, політики, соціальної мобільності, де культурні продукти набувають інструментального статусу — як засоби соціалізації, комунікації або навіть легітимації владних структур. У такій ситуації виникає контрверсійність оцінювання: цінність мистецького або культурного феномену визначається не стільки його внутрішньою естетичною або історико-символічною значущістю,

скільки здатністю до залучення аудиторії, мобілізації уваги або економічної дохідності. Як наслідок, виникає ризик редукції культурної цінності до комерційної вигоди, що, у свою чергу, ускладнює її ідентифікацію як частини духовної спадщини[20]

Крім того, методологічна проблема ідентифікації культурних цінностей поглиблюється в контексті переходу від об'єктного до суб'єктного підходу в культурології. Зміна аналітичної оптики — від фокусування на артефактах до аналізу практик, інституцій та суб'єктів — ставить під сумнів стабільність самих категорій ідентифікації. Інакше кажучи, культура перестає бути сукупністю об'єктів, які можна впевнено класифікувати, і постає як динамічне поле смислів, у якому ідентифікація культурних цінностей є актом взаємодії, інтерпретації та навіть боротьби за символічне визнання.

Проблематика ідентифікації культурних цінностей постає як складний і багатовимірний філософсько-культурологічний виклик, що вимагає осмислення як у межах загальнотеоретичних моделей, так і з позицій прикладних культурних практик. Культурні цінності, за визначенням В. Скуратівського, — це не лише фундаментальні етичні, інтелектуальні, естетичні чи конфесійні орієнтири, а й знаково-семіотичні утворення, що структурують колективне уявлення про світ і керують поведінкою індивідів у межах певної цивілізаційної парадигми[17]

Даний підхід ускладнює їхню чітку ідентифікацію, адже йдеться не про фіксовані об'єкти, а про смислові конструкти, які перебувають у постійному русі, зміні та взаємодії.

Проблема ідентифікації загострюється в умовах глобалізації та міжкультурної взаємодії. Як вказує Кришук, культурні цінності, які в одному контексті є нормативними й інституалізованими, в іншому можуть бути маргіналізованими або сприйматися як чужі. Цей феномен культурної несумісності, або культурної дизгармонії, виявляє себе у множинності смислів, які приписуються тим самим об'єктам у різних культурних середовищах. Таким

чином, постає питання про універсальність культурної цінності — чи можливо її існування поза локальними культурними контекстами, і якщо так, то на яких засадах її варто ідентифікувати як загальнолюдську[15]

Одна з ключових проблем полягає в тому, що культурна цінність ніколи не існує поза контекстом — історичним, соціальним, символічним. З одного боку, цінності мають тенденцію до універсалізації (висвітлення ідеалів добра, істини, краси), однак із часом вони набувають локального або етнокультурного забарвлення, що ускладнює їхню транспозицію в інші системи координат. Сулятицька наголошує, що саме в процесі міжкультурної взаємодії виявляється неспівпадіння ціннісних орієнтацій, яке часто є джерелом комунікативних конфліктів. Це свідчить про відсутність уніфікованого критерію ідентифікації культурної цінності навіть у межах глобалізованого простору[24]

Особливого значення проблема ідентифікації набуває в умовах воєнних дій, культурного занепаду чи трансформаційних криз. В умовах, коли культура стає ареною боротьби за ідентичність, символічне поле зазнає суттєвих деформацій. Як зазначає Олійник, ідентифікація культурних цінностей у таких умовах нерідко перетворюється на інструмент політичної або ідеологічної боротьби, що знижує легітимність самих критеріїв оцінювання. У цьому сенсі, ідентифікація культурної цінності втрачає нейтральний статус і стає актом влади, підпорядкованим певній парадигмі або наративу.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що проблеми ідентифікації культурних цінностей є похідними від багаторівневої взаємодії філософських, соціокультурних, інституційних і економічних факторів. Вони свідчать про необхідність критичного переосмислення традиційних критеріїв і методів оцінки культурних феноменів та вимагають інтердисциплінарного підходу, здатного враховувати як символічний, так і функціональний виміри культури.

Інша проблема полягає у взаємозв'язку культурних цінностей із нормами: якщо норми — це регулятивні правила поведінки, то цінності — більш абстрактні, ідеальні уявлення про належне. Вони можуть проявлятися у

звичаях, побутових практиках, релігійних уявленнях або художніх формах, однак сам акт їх розпізнавання передбачає наявність епістемологічного інструменту, здатного відокремити «цінне» від звичайного або функціонального. В цьому аспекті актуалізується питання інтерпретації: хто саме уповноважений визнавати певний феномен культурною цінністю, і за якими критеріями відбувається це визнання?

Серед проблем ідентифікації також вирізняється часовий чинник. Цінності, що актуалізувались у певну історичну епоху, можуть з часом втратити свою релевантність або трансформуватися до невпізнанності. Водночас у колективній пам'яті (через міфи, наративи, символи) вони здатні зберігатися як «вічні» орієнтири. Така подвійність – між історичною мінливістю й претензією на трансцендентність – ще більше ускладнює процес їхнього фіксування та легітимізації.

Суттєвим є також питання розподілу культурних цінностей на матеріальні та нематеріальні. Якщо перші — архітектурні пам'ятки, витвори мистецтва, артефакти — можуть бути предметом охорони на рівні національного чи міжнародного законодавства, то другі — звичаї, ментальні структури, інтерпретаційні коди — значно складніше піддаються ідентифікації та правовому захисту. Нематеріальні цінності особливо вразливі до втрати внаслідок глобалізаційних процесів, акультурації та знецінення традиційних знань.

Проблема ідентифікації культурних цінностей постає як перехрестя філософських, аксіологічних, соціокультурних і правових вимірів. Усі ці аспекти свідчать про необхідність розвитку гнучкої інтердисциплінарної методології, яка дозволить враховувати як універсалії, так і локальні культурні специфіки. Адекватна ідентифікація цінностей є не лише теоретичною задачею, а й практичною умовою збереження культурного розмаїття, зміцнення національної ідентичності та успішної міжкультурної комунікації.

Визначення культурних цінностей є складним процесом через їх динамічний характер, що формується під впливом історичного контексту, соціальних норм та індивідуальних уподобань [18, с. 12]. Як показують дослідження, цей процес ускладнюється різноманіттям підходів до їх інтерпретації – від аксіологічного, що розглядає цінності як абстрактні ідеали, до семіотичного, який аналізує їх через систему знаків і символів [4, с. 24]. Одна й та сама цінність, наприклад "свобода", може суттєво відрізнятися у своєму наповненні в західній та східній культурних традиціях, що створює поле для конфлікту інтерпретацій [34, с. 56]. Значний вплив на процес ідентифікації культурних цінностей мають політичні та ідеологічні чинники, оскільки державні інститути часто нав'язують певні ціннісні орієнтири, що призводить до їх інструменталізації у суспільній свідомості [5, с. 8].

Суб'єктивність оцінювання культурних цінностей становить одну з ключових проблем, оскільки їх визначення часто здійснюється вузьким колом еліт або формується під впливом медіа, що може призводити до маргіналізації альтернативних поглядів [28, с. 34]. Динамічність культурних норм у умовах глобалізації ще більше ускладнює цей процес, адже традиційні цінності постійно трансформуються під впливом міжкультурного діалогу [31, с. 45]. Особливо це помітно в сучасній Україні, де спостерігається конфлікт між традиційними цінностями та ліберальними ідеалами, що активно просуваються через глобалізовані інформаційні канали [1, с. 78]. Значний вплив на цей процес мають сучасні технології, зокрема цифрові платформи, які трансформують способи сприйняття цінностей, сприяючи їх фрагментації та поверхневому засвоєнню [13, с. 91].

Практичні наслідки проблем ідентифікації культурних цінностей проявляються у соціальних конфліктах, зокрема між поколіннями, коли молодь часто відкидає традиційні цінності на користь глобалізованих ідеалів [6, с. 112]. Юридичні аспекти цієї проблематики виходять на перший план у питаннях реституції культурних об'єктів, де виникає потреба у чітких критеріях їх

ідентифікації та належності [25, с. 67]. Етичні дилеми щодо визнання культурною цінністю символів тоталітарних режимів, таких як радянські пам'ятники, також потребують глибокого осмислення [32, с. 89]. У сучасних умовах, коли інформаційні технології з одного боку сприяють інтелектуальному розвитку, а з іншого – викликають інформаційне перевантаження та втрату культурних орієнтирів [33, с. 103], особливої ваги набуває пошук балансу між збереженням традицій і адаптацією до нових реалій.

Таким чином, проблема ідентифікації культурних цінностей залишається надзвичайно актуальною через їх динамічність, суб'єктивність оцінювання та вплив зовнішніх чинників, серед яких особливе місце займають глобалізаційні процеси та цифрові технології [27, с. 56]. Подолання цих викликів вимагає комплексного підходу, що поєднує філософський аналіз природи культурних цінностей, соціологічні дослідження їх трансформації в сучасному суспільстві [8, с. 34] та розробку практичних механізмів збереження культурної спадщини [23, с. 72]. Особливу увагу при цьому слід приділити питанням формування критичного мислення та медіаграмотності, які дозволять суспільству адекватно орієнтуватися у просторі культурних цінностей сучасності [3, с. 118].

ВИСНОВКИ

1. Гуманітарна експертиза – сучасна методологія дослідження, зосереджена на побудові стратегії нового цивілізаційного розвитку. Основне завдання гуманітарної експертизи – розпочати діалог.
2. Світовий і національний досвід переконливо засвідчують, що гуманітарна експертиза, інтегрована з культурними ініціативами, є потужним засобом збереження спадщини, відновлення соціальної єдності та зміцнення національної ідентичності в умовах конфлікту.
3. Культурні цінності – носії спільних культурних ознак, поглядів, правил та ідей певної групи людей. В процесі глобалізації міжкультурна комунікація спричиняє зміни у культурних цінностях різних груп.
4. Оцінка культурних цінностей як в українській, так і в міжнародній практиці є багатовимірним процесом, що ґрунтується на низці принципів — від ідентифікації та автентичності до правового статусу й культурної значущості — і спрямований на всебічне збереження спадщини для наступних поколінь.
5. Сучасний стан гуманітарної експертизи в Україні свідчить про її високий потенціал як інструменту суспільного аналізу й культурної безпеки, однак її реалізація ускладнена відсутністю нормативної бази, фахових кадрів та інституційної інтеграції у державне управління.
6. Гуманітарна експертиза у сфері збереження культурної спадщини виступає багатовимірним інструментом етичного, соціального й культурного захисту, що здатен забезпечити осмислене, відповідальне та сталий розвиток національного культурного простору в умовах сучасних викликів.

7. Українським культурним цінностям властива багатогранність. Порівняльний аналіз методик експертної оцінки засвідчує, що українські культурні цінності, сформовані під впливом історичних викликів, війни та ідентифікаційних змін, потребують постійного переосмислення і гуманітарного аналізу як основи для збереження спадщини, суспільної єдності та сталого розвитку нації.
8. Проблема ідентифікації культурних цінностей полягає в їхній змінності, контекстуальній залежності та інтерпретаційній багатозначності, що в умовах глобалізації, цифровізації й культурних трансформацій вимагає міждисциплінарного підходу для забезпечення адекватного осмислення, збереження та легітимації культурної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бек У. Ризиковане суспільство. Харків, 2021. 78 с.
2. “Білі шоломи”: в пошуках життя під руїнами. *Hromadske*. URL: <https://hromadske.ua/posts/bili-sholomy-v-poshukakh-zhyttia-pid-ruinamy> – (дата звернення – 13.05.2025)
3. Блекмор С. Теорія мемів. Харків, 2022. 45 с.
4. Бондар В. Національна ідентичність як предмет вивчення в публічному управлінні. *Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур*. Київ, 2024. с. 9-15
5. Бурдье П. Соціальний простір. Київ, 2018. 89 с.
6. Гіденс Е. Сучасність і самоідентичність. Київ, 2023. 103 с.
7. Голубович І.В. Гуманітарна експертиза як інноваційна складова сучасних соціальних практик та освіти. *Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції. Управління якістю підготовки фахівців*. Одеса: ОДАБА, 2024. – С. 11-13.
8. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза. Львів, 2020. 72 с.
9. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21.09.1999 № 1068-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> – (дата звернення – 13.05.2025)
10. Закон України «Про музеї та музейну справу» від 29.06.1995 № 249/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#top> – (дата звернення – 13.05.2025)
11. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> – (дата звернення – 13.05.2025)

12. Землянська, О. В. Гуманітарно-психологічна експертиза як складова гуманітарної експертизи / Олена Володимирівна Землянська, Максим Віталійович Грищенко // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – С. 104-107.
13. Кастельс М. Інформаційна ера. Львів, 2022. 91 с.
14. Коваль О. А., Макачук І. О. ГУМАНІТАРНА ЕКСПЕРТИЗА У ПРОСТОРИ ОСВІТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА. *Вісник НТУУ — “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск 2*. Київ, 2010. – С. 24-28.
15. Крищук Д. Роль культурних цінностей у формуванні особистості / Д. Крищук, Н. М. Бакланова // Матеріали XXV наукової конференції здобувачів вищої освіти «Історичний досвід і сучасність»: зб. наук. праць. – Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. – 2019. – № 37. – С. 33-39.
16. Культурні практики та потреби для відновлення населення у деокупованих та прифронтових громадах. *Rating Group*. – URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kulturni_praktiki_ta_potrebi.html – (дата звернення – 13.05.2025)
17. Культурні цінності / В. Л. Скуратівський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-51489> (дата звернення – 14.04)
18. Мадей Н.М. Проблема культурної ідентичності: Текст лекції. - Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004.
19. Меднікова Г. С. Гуманітарна експертиза – стратегія, методологія, основні напрями. Режим доступу. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-262-3-1> (дата звернення – 14.04)

- 20.Олександра Олійник Культурне виробництво: суб'єкти, особливості процесу і контрверсії: монографія / Олійник О. С.: Ін-т культурології НАМ України, 2023. — 288 с.
- 21.Парагайло В. О. Основні підходи до визначення поняття “культурні цінності” в нормативних актах та юридичній літературі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція», випуск 36, том 2.* Одеса, 2018. – С. 64-67.
- 22.Проекти. “Голоси мирних”, Музей фонду Ріната Ахметова. URL: <https://civilvoicesmuseum.org/stories> (дата звернення – 13.05.2025)
- 23.Сміт Е. Національна ідентичність. Київ, 2021. 118 с.
- 24.Сулятицька Т. Культурні цінності та їх місце в міжкультурній комунікації / Т. Сулятицька // Культурологічна думка. – 2011. – № 3. – С. 185-189.
- 25.Тоффлер Е. Третя хвиля. Харків, 2020. 67 с.
- 26.Тренінг «Перша допомога культурній спадщині в умовах надзвичайних ситуацій: міжнародні стратегії для України», що відбувся в Опішному. *Забута спадщина.* URL: <https://lostart.org.ua/ua/conference/149.html> – (дата звернення – 13.05.2025)
- 27.Фромм Е. Втеча від свободи. Харків, 2023. 34 с.
- 28.Фукуяма Ф. Соціальний капітал / Пер. з англ. // Ї. 2008. Число 53. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm> (дата звернення – 13.05.2025)
- 29.Фурман А.В., Ребуха Л. З. Складники і форми методологічної організації комплексної гуманітарної експертизи. *Науковий журнал “Науковий огляд”.* Випуск №4(47). Київ, 2018. – С. 142-161.
- 30.Хамітов Н. В., Крилова С. А. Філософська антропологія як метаантропологія як методологічна основа гуманітарної експертизи культури. Humanistic expertise as a strategy for developing the future culture : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. с. 23 – 42
- 31.Хан Б.-Ч. Суспільство втоми. Київ, 2020. 134 с.
- 32.Хантингтон С. Зіткнення цивілізацій. Львів, 2021. 89 с.

33. Чалмерз Д. Штучний інтелект. Київ, 2022. 56 с.
34. Шимченко О.В. Вплив сучасних інформаційних технологій на інтелектуальний капітал. *Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур*. Київ, 2024. с. 123-129
35. Can culture help people cope with instability? *Ukrainian Institute London*. – URL:
<https://ukrainianinstitute.org.uk/can-culture-help-people-cope-with-instability/>
36. «Culture Helps / Культура допомагає»: гранти на проєкти для інтеграції через культурні заходи до 5000 євро. *Інша освіта*. URL:
<https://insha-osvita.org/culture-helps-kultura-dopomahaie-hranty-na-proieky-dlia-intehratsii-cherez-kulturni-zakhody-do-5000-ievro/> – (дата звернення – 13.05. 2025)
37. Ukraine: UNESCO to document war's impact on culture and help photojournalists. *UNESCO*. – URL:
<https://www.unesco.org/en/articles/ukraine-unesco-document-wars-impact-culture-help-photojournalists> – (дата звернення – 13.05.2025)